

FARAHÓ JÁNOS ÉS A FÖLDKÉRDÉS

Farahó János egyelőre ismeretlen előttünk. Valószínűleg szabadkai, aki azonban több évet töltött egyes amerikai országokban, leginkább Kanadában, mint Bácskában, és első könyvét — amely szintén ismeretlen még előttünk — 1897-ben Kanadából küldte az országba. Második könyve¹ 25 év múlva, 1922-ben jelent meg, és pedig *Szabadkán*. Ezzel a könyvével nyerte el a jogcímet arra, hogy a bácskai — (jugoszláv) baranyai írók közé soroljuk, közöttük ismertessük, mégpedig mint oly író, akit kizárólag a kivándorlás kérdése érdekel, valamint az ezzel akkoriban nagyon szoros kapcsolatban álló földkérdés, mint oly író, aki földet-kenyeret követel a népnek — kivándorlás helyett, a kivándorlás megelőzésére, megakadályozására, aki tehát az 1918—1920-as földreformokkal nincs megelégedve — kivéve Jugoszláviát — főleg, sőt kimondottan Magyarországon, ahol, mint tudjuk, az 1918-as agrárreformtörvényt nem hajtották végre, 1919-ben a Tanácsköztársaság a kisajátított földeket szocializálta, mert (itt nem tárgyalható okok folytán)² helyesebbnek látta-vélte ezt a földosztásnál; az 1920-as Teleki—Nagyatádi Szabó-féle jelentéktelen, a helyzeten mit sem változtató »földosztást«, azaz földvásárt, »juttatást« pedig kiváltképpen a nagybirtok érdekében foganatosították.³

Új, 1922-es, összesen 57 oldalas könyvecskéje komolyabban veti fel mégis a problémát, mint azt terjedelméből ítélve, feltételeznők. Ennek kiadását azért tartja ismét vagy még mindig aktuálisnak, mert újra sok ember lesz áldozata a kivándorlásnak, mert a kivándorlás kérdéses a földkérdés még rendezetlen, mert csak a nemzeti mezbe bujtatott osztály-érdek védelmében próbálják korlátozni, de nem oldják meg komolyan és véglegesen; még annyit sem téve, hogy ha már megakadályozni, szükségtekné tenni nem tudják a kivándorlást, úgy legalább rendeznék annyira, hogy az biztos megélhetést nyújtson a távozók számára és tartsa őket továbbra is kapcsolatban az anyaországgal.⁴

Az ismeretlen szerző, aki azonban megérdemelné, hogy felfedezzük, könyve első fejezetében Amerikát ismerteti a kivándorló szempontjából, az ő szemével nézve s annak főleg szociográfiai adatait nyújtva.⁵

A második fejezetben⁶ már visszazáll gondolatban a régi s az új Magyarországra, s annak régi és új birtokviszonyait ismerteti — a szegény-paraszt szemével pillantva a mostoha birtokrendszerre: »(...) a földbirtok aránytalan megoszlása, az ún. földéhség egyik fő oka volt eddig a kivándorlásnak s a földtulajdon arányosabb megoszlása által ezernyi családnak lehetne a jövőben otthont adni az országban s megtartani azokat ekként a nemzet, az állami számára.« A régi Magyarország birtokmegoszlását így ismerteti (valószínűleg az 1895-ös adatok szerint, mert azt nem jelöli meg):

Család száma	Bitokkategória	Holdak száma	1 családra jutó átlagbirtok holdban
1945	nagybirtokos	12 891 337	6628,00
16 466	középbirtokos	5 880 965	358,46
1 078 069	kisbirtokos	18 977 796	17,68
1 353 875	törpebirtokos	2 538 832	1,87

Magyarországon az 1920-as években ilyen volt — Farahó szerint — a birtokmegosztás, eltekintve, amint ezt szerzőnk itt teszi, a kis- és közép-birtokosoktól:

870 nagybirtokos családnak van 2 768 000 holdja (pontosabban 2 768340. L. P.), egyre jut hát 3182 hold,

42 800 törpebirtokosnak van ? holdja, egyre jut 2 holdon alul

»Kérdem (teszi ehhez a szerző): miként él meg, a mai adók mellett és drágaságban ama 428 000 törpebirtokos, családonként alig egy és háromnegyed holdból, ha tíz kat. holdból nem lehet megélni, eladásra való fölösleget termelni egy családnak?«⁸ Mert legfeljebb a konyhakertész vagy gyümölcs-, esetleg gyógynövénytermelő élhet meg ily törpe birtokon, annak viszont nem lenne kenyere. A termelés még mindig extenzív, hiszen 1898—1913 között csupán 15⁰/₀-kal emelkedett a termelés, míg Nyugat- és Észak-Európában 44—100⁰/₀-kal. E rendszer csupán a nagybirtoknak hoz hasznot, s ezért ezt tovább nem lehet, nem szabad fenntartani, hiszen míg Dániában 17,9 mázsa a holdankénti terméshozam, Magyarországon ma sem haladja meg a 7,2 mázsát. »A kisbirtok-rendszeré a jövő Magyarországon is«; a múlt hibáit tehát orvosolni kell. Ez a feladat, nem pedig a civakodás az államforma fölött. (A király nélküli királyságban. L. P.)

Meg kell szüntetni a súlyos gazdasági-társadalmi bajokat, jólétet kell teremteni, a birtoktartást maximálni kell. Az amerikai unióban elegendő 7 hold is a megélhetéshez, Magyarországon legalább 10 holdra volna szükség — mondja, s hozzáteszi: »Én éltem ott is, de inkább élnék itthon 10 holdon.« (Ha lenne, ha kapna. L. P.) Tekintve, hogy az ipari és szellemi munkás nem kér földet, írja, a földmunkások és törpebirtokosok igényeit ki lehet elégíteni.⁹ »Ne üzzenek a magyar kiskirályok tovább kapitalizmust uzsorázással... milliók nélkülözésén, nyomorán... Magyarországon.« Legyenek kapitalisták kezdetleges órszágok feltárásaival, természeti kincseinek kihasználásával, itt vagy idegenben, de mások szociális helyzetének javítása által, »hogy a munka és tőke teljes paritásban álljon egymással (? L. P.), a haszon egyenlő megosztása ... a természetes egyenjogúság alapján... Ez az én tőketranszformációs elméletem, szociális alapon, amikor a munka és tőke egyenjogú egyesülése által s a haszon egyenlő megosztásával... a kapitalizmus az emberiség közjává szolgálja az egyéni önállóság, függetlenség, a magántulajdon megtartása mellett, a magántulajdon termelési rend fenntartásával« (sic!). Mint telekspekuláció is ajánlható ez a rendszer, vagy mint tengerentúli birtokvásárlás, még ha azután a tulajdonos nem is műveli meg maga messze földön vásárolt földjét.

Kritikájában, amely persze csupán a birtokelosztást érinti, az ipari, kereskedelmi, bank-, helyesebben már finánc-tőke viszonyait viszont meg sem említi, Farahó egyként lehetne akár az egykori polgári radikálisok (Jásziék) híve, akár szocialista-kommunista is, »tőketranszformációs elmélete« azonban már tisztára polgári, sőt oly tőkés koncepciót képvisel, amely a birtok »feudális« struktúráját, a szintén elavult uzsoratóke formával egyetemben már nem bírja el, mintha csak azt akarná bizonyítani, hogy a földkérdés agrárreformszerű megoldása a polgári forradalom feladata. Valóban az volt egykoron. Viszont Magyarország példája is bizonyítja, hogy a polgári rendszer nem bírta el már a földosztást, hogy azt örökségképpen »rábízta« a proletáriátusra, a szocialista forradalomra, s hogy ily módon könnyebb volt elérni s valóra váltani akár a szocialista forradalmat és az agrárreformot is, mint a polgári földosztást.

Mindenesetre érdekes kísérlet a Farahó János tőketranszformációs elmélete a társadalmi probléma tőkés megoldása útján. Bizonyos, hogy voltak már előtte is itt-ott Owentől máig ilyen elméletek és gyakorlati próbálkozások is, de hogy ezek eredményre vezettek volna, s valóban a haszon egyenjogú megosztását és százzszázalékos elégedettséget eredményeztek volna (mindkét fél részéről), ilyen esetre még nem akadtam a gyakorlat frontján. Érdekes kísérlet ez az új »illuzionizmus«, azaz utópia terén, amikor már nem szocialista (Owen), hanem polgári utópiáról van szó: amelynek lényege, veleje most se lehet más, mint az engedményes politikát folytató tőkés

próbálkozása a proletariátus megnyerése és leszerelése, a kapitalizmus fenntartása céljából. Ha egykoron a nagybirtok frontján történtek ily »földosztó«, azaz pénzért földet juttató, eladó, bérbe adó kísérletek főleg Magyarországon, de másutt is a Duna völgyében, most már az ipari, sőt fináncoké is megpróbálkozik hasonló kísérletekkel. Magyar nyelven és elméletben Farahó talán az első ilyen kísérletezők sorában tartozik — s így megérdemli, hogy felfigyeljünk rá, már csak azért is, mert Szabadkán jelent meg könyve, akár azért itt, mert szabadkai származású kíváncsi, akár azért, mert Magyarországon a Horthy-időkből, az 1920-as földreform kritikája talán nem talált kiadóra. Természetesen ez is még felderítendő.

Persze, a továbbiakban nem mindig mozog ily magaslatokon, sokszor leereszkedik az alacsonyabb szintű síkságra is és egyszerűen a Kalmár-módján tárgyalja a kérdést. Mert, miután gyakorlati példákkal szolgált elmélete alátámasztására, kijelenti például, hogy egyre drágul a föld, minthogy egyre gyarapodik a lakosság száma, míg a föld, sajnos, nem szaporítható. Ennek ellenére szerzünk továbbra is ajánlja a *földvásárlást* annak, akinek *van tőkéje* hozzá. Ennek valóban nem sok köze van már a társadalmi kérdés megoldásához, tekintve hogy a tőke azelőtt is vásárolt földet, sőt nagybirtokot is, s leginkább talán éppen a régi Magyarországon. (Lásd a Schossbergereket, akik 30 000 holdas latifundiumokat és hozzá bárói címeket is vásároltak, ha azért meg is maradtak »iparbárokknak«.) Eddig a magyar arisztokrácia — mondja — a magyar föld termését költötte el külföldön; most a külföldi birtok termését, azaz annak pénzre váltott értékét hozza, ellenkezőleg, haza — javítva ezzel a honi társadalmi viszonyokat —: most már teljesen utopisztikusan, »illuzionisztikusan« érvelve, mert annak realitásában valószínűleg maga sem igen hisz már !?¹⁰ Akkor sem, amikor, kalács helyett tanáccsal szolgál az ily külföldi s pénzét haza hozó nagybirtokosnak: engedje át a földjét itthon (? Volt itthon is földje?! L. P.) az itteni mezei munkásoknak meg törpebirtokosoknak — nehogy kivándoroljanak, hiszen odakünn alig tudnak boldogulni; »Engedjék át a fölösleges földekkel bírók (? Vajon Károlyi Mihályon kívül, Farkas Geizán kívül akad-e még olyan földbirtokos Magyarországon, aki »fölösleges birtokkal« rendelkezett volna s ugyanakkor hajlandó lett volna »átengedni« földjét — hacsak nem busás haszon ellenében! L. P.) a magyar földet az azt nélkülözőknek!.. amíg azt (még csak) *kéri*k, amíg erre a mód és lehetőség [még] megvan, mert belátható időn belül ez a mód és lehetőség, előbb vagy utóbb, [de] elkerülhetetlenül meg fog szűni«, hiszen pl. Lloyd Georg már 1913-ban megpendítette a parlamentben az angol nagybirtoknak megváltás nélküli, egyszerű elkobzását, hiszen a megváltás, szerinte, több mint száz évet venne igénybe. »Hivatkozom továbbá — folytatja — (...) a demokrata Jugoszlávia birtokreformjára [is] (...) A nagybirtok parcellázásnak hullámai már Magyarország határát csapdossák (...), a társadalmi erjedés sem fog megszűnni (...) míg a tőkésletes kiterjedés be nem következett.« Hiába a szembekötödsi (...) »Az erjedés meg fog törbenni (sic!) (...) megakadályozhatatlan.« Ma még lehet, de előbb-utóbb késő lesz. A fiú fog bűnhődni az apa bűnéért.¹¹

Igen érdekes fejtegetés ez. Mint egykor, de már 25 évvel ezelőtt Jeszensky Ignácé is, aki már akkor (1897) tisztán látta a közelgő forradalmat és — annak elébe kívánva vágni — ajánlotta a hasonló felelőtlen jövő és megelőző, leszerelő szociális intézkedéseket, egyidejűleg Jaša Tomičtyal s másokkal (1897) s Farahóval is (első, előttem ismeretlen, könyvéről tételezem ezt fel. L. P.). Most, 25 év múltán, a forradalmas időben, Farahó újra felmelegíti a régi elméletet és tanácsot, szinte utoljára figyelmeztetve a birtok és tőke urait. A jugoszláv példára való hivatkozás kétszeresen is felkeltheti érdeklődésünket. 1) Alátámasztja azt a hipotézist, hogy Farahó valóban jugoszláviai magyar, valószínűleg szabadkai, vagy Szabadka környéki, 2) alátámasztja »hiedelmemet« arról, hogy polgári utópista, aki naív módon hiszi (vagy nem hiszi?), hogy megnyerheti a birtokost arra, hogy önként mondjon le birtokáról és hatalmáról, tekintve, hogy ő volt akkoriban az egyedüli, aki hitt Alekszandar király agrárreform-

jának komolyságában, szociális voltában. Persze az *Agrárreform sirja fölött* és a *Nad grobom agrarne reforme* csupán 4 év múlva jelent meg 1926-ban, éppen Szabadkán.¹²

De felkelti érdeklődésünket ez a »tőketranszformáció« elmélet azért is, mert valami valóban rendkívülit és újat ajánl. Eddig ugyanis főleg az agrárszegénység és az agrárproletáriátus vándorolt ki Amerikába, míg Farahó most azt ajánlja, vándoroljon ki helyette a birtokos és tőkés, az úr, de — juttassa előbb földhöz a falusi nincstelen, a földnélkülit, azaz, más szóval, egyesítse az a munkát és birtokot földvásárlás útján külföldön s az úr javára (tőkésnek nevezi), míg a proletárt segítse idehaza hozzá, hogy a »birtokjuttatás« útján ő is egyesíthesse munkáját most már saját birtokával. Magyarországon egészen 1945-ig nem igaz »juttatásról«, de földvásárlásról, vételről és bérbevételekről volt szó, de az igaz proletárnak persze sem földre, sem felszerelésre nem futotta a kicsiny éhbérből. Ezt Farahó — aki igen jószemű ember — bizonyára maga is látta; így itt felmerült az a kérdés is, nem üzletre, busás hasznot hozó parcellázásra és földeladásra gondolt-e ő maga is, ami 1) lehetséges és reális, habár nem új ötlet, de 2) egyáltalán nem oldja meg a társadalmi kérdést. Ily módon az itt felajánlott, felkínált osztálybéke — továbbra is megvalósíthatatlan utópia marad. Hiába igyekszik meggyőzni közönségét annak szükségessége felől, hogy menjen ki-ki oda, ahol a munkát megbecsülik, ahol saját földjét művelheti meg, mert — habár lassanként Magyarországon is már megváltozik a világnézet, a mentalitás, úgyhogy egyesek már itthon is dolgozhatnak — alapjában véve itt még ma is megvetik a munkát.¹³ Farahó tulajdonképpen és számunkra egyre világosabban a polgári világnézet és mentalitás mellett vall színt a már rég nem létező feudális világ ellen véve fel a harcot.

Ugyanilyen irányban világosít fel bennünket önmaga felől a következő (3.) fejezetben is, ahol előttünk eddig ismeretlen múltjáról fed fel egy-két fátylat,¹⁴ így folytatva fejtegetését: 1897-ben, megnyerve céloznak Balázs Árpád gazdasági akadémiai igazgatót és Forster Gézát, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (azaz az OMGE, a nagybirtokosok egyletének) igazgatóját, megalakítottam az első ad hoc kivándorlási bizottságot és 5 egymás után következő kivándorlási kongresszust szerveztem. Ez az adat persze sokat mond számunkra, hiszen Bánáttal e téren is bahatóbban foglalkozva, De Potere Brúnó, vagy Marton Andor, Poroszkay Béla személye és a bánáti (Torontáli Gazdasági Egyesület, Temesi GE s említett emberei, közöttük természetesen elsősorban gróf Csekonics Endre stb.) OMGE és TGE Törge körül foglalatoskodó emberek és ezek cselekedetei eléggé ismertek már előttünk. Egyes könyvek is foglalkoztak e kérdéssel, jó magam is írtam erről több ízben is.¹⁵ Széll Kálmán kormánya idején — folytatja Farahó — ígérkezett megoldás már e kérdésben,¹⁶ de ez sajnos fattyúhajtássá fajult s a Cunard Líne-nál kötött »emberszállítási kereskedelmi szerződésé süllyedt alá.«¹⁷ Széll idején 1—1 év alatt 18 000 000 dollárt, azaz 90 000 000 akkori koronát küldtek a kivándorlók az USA-ból, de hiszen a mai »fehér« kormány is elvárja a dollárokat Amerikából; így Hegedűs Lóránd az 1920—1921-es pénzügyminiszter is, — viszont nem tett ennek érdekében ez a kormány egy lépést sem, sőt hozzá a nem értően lehazaárulózza azt, aki tenne valamit, vagy aki kénytelen kivándorolni, az 1 koronás napszám és általában a hazai szörnyű élet elől külföldre menekülőket, míg ellenkezőleg örömmel üdvözlük azt, aki ebbe a Magyarországra bevándorol — ha maga Haynau lenne is az —, s mindezt azért, mert féltük jövendelmük megcsappanását a kivándorlóktól-kivándorlástól, attól, hogy idestova »nem lesz senki, aki nekik (...) éhbérért dolgozzék a jövőben.« Pedig vannak közöttük a Balkánról (Csekonics, Keglovich, Pejacsevich, Festetich, Draskovich, Somssich grófok stb.) s máshonnan bevándoroltak is (Bánátnban pl. Haynau, gróf Latour stb.). Ezek számukra viszont nem »árulók«, hanem »honalapítók«. De a kivándorlók java része kint is marad, mert a magyarországi viszonyok igazán nem vonzák őket vissza. Elvégre, valójában ma már az egész földgömb egyetlen nagy ország, mondja, a teljesen polgári és kozmopolita (de nem egyúttal nemzetközi) mentalitású

Farahó akiről itt világosan kitűnik, hogy csak Szabadkán adhatta ki könyvét, mert Magyarországon a »fehér« kormányzat, amelyet itt már egyenesen s élesen támad, hazaárulónak tartja: a revizionista, ébredő mentalitás állami megszervezése idején valóban nem adhatta ki könyvét Farahó — mondjuk — Pesten, már mint kozmopolita sem, aki szerint, a sovinizmus = egoizmus¹⁸. Sajnos, s ennek éppen ezek az urak az okozói, 1848—1918 között 4 millió ember vándorolt ki az országból — folytatja — Ha megoldódott volna a földkérdés valamilyen földreform útján, nem lennének már Magyarországon osztályharcok — mondja a polgári elfogultságú Farahó, aki nem kívánja észrevenni a finánctóke okozta bajokat, finánctóke által kihívott s ennek már pusztá léte által meghatározott osztályharcokat — és a külföldön ma már több országban is lenne egy-egy »Magyarország« —: magyar lapokkal, iskolákkal, úgy ahogyan azt javasolta is ma már 24 éve (az írás idejére céloz; viszont 1922 a kiadás éve s azt már 25 év választja el 1897-től. L. P.) Mindezek a külföldi »Magyarországok« segítségével lehetnek volna Magyarországnak, de az ország »basái« ezt 1897-ben nem tették lehetővé, ahogyan ma sem teszik lehetővé az ily kapcsolatokat a darutollas, vitézkötéses egyennuhások — azaz a »keresztyén krúzus« ellenforradalma, fehérterrorja, amely ellen külföldről veszi fel Farahó a küzdelmet. Pedig »Ki szelvet vet — vihart arat« — jósolja meg ellenükben, a fehérterror ellenében az újabb forradalmat.¹⁹ Olcsó robotolóokra van szükségük a darutollasoknak, hogy általuk, segítségével fenntartsák osztályuralmukat (ne feledjük: Farahó »feudális« osztályuralomra gondol itt!) a népmilliók rovására, hogy munka nélküli életüket, uralmukat fenntarthatassák. (A »feudális« osztállyal szögezve szembe a maga »dolgozó« polgárai mentalitását.) De »meddig lesz lehetséges ezen az úton tovább haladni a teljes megsemmisülés felé?« Az 1918-as októberi forradalom óta kialakulóban levő s eljövendő új Magyarországon nem maradhat ennyiben, így ez a kérdés. Az nem lehet, hogy az ország színe-javát hagyjuk kívándorolni — tájékoztatlanul.²⁰ S itt az egyetlen »tájékoztatlanul« szóval nagy esés következett be Farahó fejtegetésében. Eddig úgy éreztük: a polgári Farahó az 1918-as október talapzatán állva — komoly földosztással akarja megdönteni a feudális nagybirtokosok számára egyetlen osztályuralmat, s ezzel gyúttal szükségtenné tenni, megszüntetni a kivándorlást. Már-már hittük, azt hittük, Farahó igaz polgár, de éppen mint ilyen, a fehérek ellenében visszaállítaná az októberi őszirászás forradalom tisztára polgári vívmányait, polgári földreformmal édesgetve vissza a kivándorlókat, ami az ellenforradalmi fehérterror darutollas uralmával szemben valóban hatalmas lépést jelentett volna előre. Ez az egy szó — »tájékoztatlanul« — hirtelen kijózanított bennünket. Vajon ezt jelenti ez a szó: Hadd vándoroljanak ki — csak ne tájékoztatlanul, vaktában?!

Mégis, így folytatja, s ezzel némileg bizonytalanságban hagy újftent önmaga felől, afelől, hogy vajon mi is tulajdonképpeni célja? De kövessük egyelőre további gondolatmenetét: A legtökéletesebb birtokreform is csak ideiglenes megoldás lenne: olajöntés a háborgó tenger hullámainra, mert a földet csak egyszer lehet felosztani: pedig elég kevés van belőle, nem minden földigénylő családra jutna elegendő. A jövőben már nem lenne parcellázásra való föld! S ez az egykerendzserre vezetne továbbra is. Rendezni kell tehát egyúttal a kivándorlást is és külföldön kell szerezni földet az arra — a földbirtokreform végrehajtása után is — rászoruló számára. Hogy 1918—1919-ben forradalom tört ki, annak a régi hatalom az oka, amely kihívta, szükségessé tette e forradalmakat. Most sem lehet erőszakkal visszatartani a kivándorlót — existencia-nyújtás nélkül. Gyarmatokra, háborús úton, nem tehetünk szert, de földet, birtokot szerezhetünk külföldön. Rengeteg itt a kereset nélküli ember, a munka nélküli fizikai és szellemi munkás, rengetegen pedig az utódállamokból mentek át Magyarországra, — céloz itt Farahó azokra a tisztviselőkre, akik leginkább a régi Magyarországhoz szítottak, s ezért megtagadták az utódállamokban az eskü letévesét, amelyet viszont ezek az államok megköveteltek tisztviselőiktől. Földet kell hát jutatni szociális alapon, és munkát is — állami gyárak létesítése útján — mondja szerzőnk, és itt ezzel egy olyan újabb lépést

tesz előre, amely — az igaz birtokreformmal együtt — valóban enyhíthette volna a helyzetet, ideiglenesen megoldva, ha persze nem is a társadalmi kérdést, az osztályharc kérdését, de legalább az akut munkanélküliség kérdését, s elérte volna az osztályharcos proletáriátus ideiglenes leszerelését mert a levert forradalom után következő fehér terror ezt nem tudta leszerelni, elérni. Akit pedig így sem tudnak, tudnának odahaza földhöz és munkához juttatni, azok számára — folytatja szerzőnk — tegyék szabaddá a kivándorlást, így segítve rajtuk. Mert a földhétségen mindenképpen segíteni kell²¹. »Nem feudális, ellenkezőleg: csakis szociális, éspedig radikálisan szociális alapon lehet a jövőt megoldani Magyarországon...« De az urak ehelyett érzelgnek és isznak »a hazáért« »a társadalmi és politikai svihákok erme hazájában«.²² 1918 egy vigasztaló vívmányt véglegesített: megszabadított a Habsburgoktól. De most szükség van egy állami kivándorlási iroda létesítésére, amely kiválasztaná, kiszemelné a tekintetbe jövő-jöhető országokat, amelyek felé irányíthatnák az új kivándorlást, a kivándorlóknak pedig megadnák az ottani körülmények helyzetrajzát, tárgyalva egyúttal ezekkel az országokkal is, megteremtve a kivándorlók ottani életének kedvező feltételeit,²³ megvédve egyúttal ezek érdekeit is az idegenben. Rengeteg ember- és pénzáldozatot követelt a világháború, a hadsereg, a különítmények (a Horthy-féle »darutollas« tiszti különítményekre gondol), csupán annak az egy óelnak elérése is, hogy a különítmények vezére, osztályzsarnoka lehessen az országnak. Persze jutott e pénzekből elegendő magának a vezérnek, Horthynak is: 64 000 000 korona egy évrre! De ha minderre jutott pénz elegendő, úgy legyen pénz, jusson pénz a társadalmi bajok enyhítésére is. A deficit 1919 augusztusától 1922 júliusáig 60 millió koronát tett ki,²⁴ az államadósság is egyre nő. Háromszázezer egyn, azaz százezer család kitelepítése viszont nem kerülne többbe, mint amennyit az államháztartás egyévi deficitje tesz ki. 1920-ban Anglia tett egy ajánlatot az országnak: engedje át neki Horthy az ország üldözött zsidóit — vagyonostul! Nem fogadták el: féltették a banktökéket, a kereskedelmet, jaj, mi lesz belőlük zsidók nélkül! Nos, a nyomorgó földnélküliek, munkanélküliek kivándorlásával, átengedésével nem dólne meg sem a kereskedelem, sem a hitelrendszer, de megteremténék ezáltal a társadalmi nyugalmat. 1885-ben Amerikában a vonatoknál igen sok magyar dolgozott; ezek közül egyesek kint maradtak, kaptak pedig ezek fejenként 160 acres ingyenföldet, hozzá felszerelést és faházat.²⁵ Ma már persze több ott is az ember, kevésbé kell őket már odaédesgetni, s így kedvezőtlenebbek a feltételek, de akad még azért szabad föld számukra, ne tiltsák hát meg a kivándorlást, a szabad költözködést a mai »állami jobbagynak«. Ezek adnák a kivándorlók első csoportját. A második csoportban azok vándorolnának ki — persze szintén együttesen, szervezeten, tájékozottan —, akik nem tudják beleélni magukat a megváltozott magyarországi viszonyokba.²⁶ Ezek számára létesítenének odaát magyar iskolát, magyar kultúrát. Meg kell változtatni a fennálló Országos Kivándorlási Tanácsot, ne legyen az a »fehér kormány hazugságrendszerének« iskolapéldája, amely tövises drótkerítéssel körülzárt fogolytáborba internálja, sőt legyilkolja a más véleményen levőket. Ajánlatomat a parcellázásról, birtokmaximálásról odaát persze el fogják ítélni és könyvemmel együtt jómagamat is elítélnék majd, legalább is utópianak fogják keresztelni tervemet. Talán ki is végeznének, csak hogy elnémiszanak. Nem ez volna ott az első ilyen eset.²⁷ De a maga idejére megéri mégis ez a terv. A sok millió ember végül is legyőzi a néhány ezer családot. Megmosolyognak majd odaát fölényes önhittséggel — a javíthatatlan magyar romantikusok is —, pedig jó volna, ha megszívlelnék szavaimat, mert megmenténék magukat sok csalódástól, sok keserűségtől.²⁸

Ezekkel a szavakkal fejezi be kis munkáját Parahó, aki sajnos, valóban utópista volt, de feltétlenül méltányolandó évtizedes munkát végzett 1897—1922 között, mint igaz jó polgár, aki akárhogy is, de küzdött 1) a polgári demokráciáért, 2) a földbirtokreformért, földjuttatásért és nem utolsósorban 3) a fehér tiszti különítmények ellenforradalmi terrorja ellen, leleplezve a Horthy-rendszert — egyebek között a jugoszláviai magyarság előtt is.

J E G Y Z E T E K

1. Farahó János: *Földet és kenyeret a magyar népnek*. Subotica, 1922. (A könyv nem jelöli meg a kiadás helyét, viszont megjelöli *Rajcsics Eteleka* szabadkai könyvnyomdáját *Suboticán*, hozzátéve: Copyright of the United States of America. Copyright of the United Kingdom of Great Britain and her Colonies, ami szintén kanadai tartózkodására mutat.
2. Erről lásd pl. Hajdú Tibor könyvét, a *Magyar Tanácsköztársaságról*, amely az 1969-es 50. évforduló alkalmából jelent meg, de talán Kun Béla pompás bevezető írását is *Szamuely Riadóhoz* stb.
3. Mind a fogszláv, mind a magyar földreform-kísérleteket, mind a földéhes szegényparasztság forradalmának leszerelésére tett kísérleteket — egészen 1914—1944-ig — feldolgoztam hatalmas kéziratos tanulmányomban *A magyar fasiszta megszálló bácska—baranyai földreformkísérlete (1941—1944)*, a bevezető fejezetben, míg a könyv maga az 1941—1944-es főleg bácskai próbálkozásokat kísérel végig.
4. Farahó: *Földet és kenyeret . . .*, Subotica, 1922, 5—6.
5. Uo. 7—17.
6. Uo. 17—33.
7. Uo. 19. Meg kell itt jegyezni, hogy az egykori magyar kategóriák szerint a törpebirtok 0—5 holdig terjedt, a kisbirtok 5—100, a középbirtok 100—1000, a nagybirtok pedig 1000 holdon felüli birtok volt (latifundium az 5000, esetleg a 10 000 holdon felüli birtok). Így hát mai fogalmak szerint a középbirtokos is tulajdonképpen nagybirtokos, s ha már az 50—100 holdas »kisbirtokost« nem is számítjuk a nagybirtokosok közé, a középbirtokost feltétlenül oda kell sorolnunk. Változást szenved tehát a Farahó táblázata, éspedig így: 18 351 nagybirtokos család 18 772 302 holddal, egy család átlagos birtoka 3 493 230 holdat tesz ki; ha a két átlagkategória összegét 2-vel osztjuk; vagy 1028,5 hold, ha a nagybirtok holdjainak számát a nagybirtokos családok számával osztjuk, mai persze egyedül helyes módszer.
8. Uo. 19.
9. Uo. 20—25.
10. Uo. 26.
11. Uo. 27—30.
12. 1926-ban jelent meg a JKP megbízásából s az akkori pártkongresszus határozata alapján *Nad grobom agrarne reforme* címen, Tomlin pártnévvel jelölve, az akkor Szabadkán élő Vasa Bogdanov röpirata, majd szintén a JKP megbízásából annak magyar nyelvű szövege is: *Az agrárreform sírja fölött* címen (1926, Szabadkán a *Szervezett Munkás* kiadványaképpen, Láng, azaz Lóbl Árpádnak, eme írás szerzőjének fordításában).
13. Uo. 30—32.
14. III. fejezet, 33—57.
15. V. ö. kéziratban, nyomdában levő könyvem vonatkozó fejezetével: Lőrinc Péter: *Bánát magyar nyelvű polgári társadalomtudománya a századforduló idején — (1880—1918)*. Itt feldolgoztam *De Pottere* műveit, tevékenységét is, egyebek között könyvét a temesvári 1902-es Kivándorlási kongresszusról is, amelyet *De Pottere* az OMGE és TGE TorGE nevében szervezett. Itt található a vonatkozó irodalom is. Lásd egyúttal: Arpad Lebl: OKH i Vojvodina; Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (1970) s más helyeken is.
16. Széll Kálmán (mint Tisza István stb. is) egyesítette magában a nagybirtokosok és a fináncőke képviselőit; mindkettő nagybank éléről került a miniszterelnöki székbe.
17. A könyv 33. lapján.
18. Uo. 34—36. Érdekes, hogy az említett szerbhorvát (esetleg aromun-cincár) származású grófokat »balkániaknak« nevezi, holott, ha egyik-másik onnan származott is el egykoron a XVII. században, már évszázadok óta élt Vajdaságban, Horvátországban, Magyarországon.
19. Uo. 37—38.
20. Uo. 39—41.
21. Uo. 41—44.
22. Uo. 46—47.
23. Uo. 49.
24. Uo. 50.
25. Uo. 51.
26. Uo. 52—53.
27. Uo. 54—55.
28. Uo. 56—57.